

VAMOS PÉTER

MAO CE-TUNG, A FORRADALOM POLITIKUSA

■ 1949-ben százmilliók ünnepelték felszabadítóként, a korruprt Kuomintang-rendszer legyőzőjeként.¹ Néhány éven belül azonban kiderült, hogy még kegyetlenebb, mint császári és köztársasági elődjei voltak. Megteremtette a modern Kína alapjait, de rossz döntései következtében több tízmillió kínai ember halt éhen. Élete utolsó évtizedében országát a nemzetközi elismertséig vezette, de közben a társadalom a totális káosz szélére sodródott. Ki volt hát Mao Ce-tung? Zseniális politikus, akit az őszinte lelkesedés hajtott, vagy számító hatalomtechnikus, aki, ha hatalmi érdeke úgy kívánta, hajlandó volt a klasszikus kínai kultúra értékeinek megsemmisítésére és a pozíciójára veszélyes vezetőtársai-val való gátlástalan leszámolásra is? Tanulmányunk ezekre a kérdésekre nem adhat végleges válaszokat. Itt csak arra vállalkozhatunk, hogy a Kína 20. századi történetére talán legnagyobb hatással bíró politikus hatalomhoz való viszonyának és vezetői módszereinek néhány elemét bemutassuk.

A személyiségformálódás éve, 1893–1921

■ Mao Ce-tung 1893. december 26-án született Dél-Kínában, a Hunan tartományi Saosan faluban, jómódú földműves családban. A 19. század végén a vidéken ugyan békésen csordogáltak a hétköznapiak, de a több mint kétezer éves császárság a végnapjait élte. A század közepén

**Az „ég alatti nagy zűrzavarnak”
Mao Ce-tung 1976.
szeptember 9-én
bekövetkezett halála és
a négyek bandájának
októberi letartóztatása
vetett véget.**

az imperialista nagyhatalmak az ópiumháborúk nyomán behatoltak az ország belső területeire, és különleges jogokat szereztek maguknak. Néhány évtizeden belül Sanghaj Kelet-Ázsia legmodernebb metropoliszává nőtte ki magát, de a város központi területei brit, amerikai és francia ellenőrzés alatt álltak. 1894–95-ben Japán rátámadt a Középső Birodalomra, elfoglalta Koreát és az északkelet-kínai Mandzsúria jelentős területeit, valamint gyarmatává tette az addig formálisan mandzsu befolyás alatt álló Tajvant. Néhány évre rá Németország megszállta a Konfuciusz szülőhelyéhez közeli Santung-félszigetet, a britek a Jangce mentén szereztek új területeket, a franciák pedig a Délnyugat-Kína vidékét vonták az ellenőrzésük alá. 1898-ban a fővárosban vezető értelmiségiek császári támogatással átfogó reformokat kívántak bevezetni. Terveik között a hadsereg korszerűsítése, a közigazgatás és a hivatalnokvizsgák rendszerének átszervezése, a konfuciánus klasszikus művek ismeretén alapuló oktatási rendszerrel való leszámolás és modern, gyakorlati tudást nyújtó iskolák létrehozása szerepelt. A mozgalom azonban a császári udvar ellenállása miatt megbukott. A reformkísérlet kudarcát követően sok vezető értelmiségi külföldre (elsősorban Japánba) menekült, és onnan szervezték a mandzsuelles nemzeti mozgalmukat. A császárságot végül a Szun Jat-szen által vezetett köztársasági mozgalom buktatta meg 1911-ben.

A faluban, ahol Mao Ce-tung felnőtt, mindebből vajmi kevés volt érzékelhető. Legidősebb fiúgyermekként Mao a család földjét művelte, mellette a helyi iskolába járt, ahol a konfuciánus írástudók hagyományos képzését kapta. A magolást unta, a tananyag sem érdekelte, de kitartóan tanult, és szeretett olvasni, elsősorban klasszikus regényeket. Az olvasás szeretete egész életét végigkísérte. A család egyetlen írástudó tagjaként hamarosan részt kellett vállalnia a gazdasági ügyek intézésében és a könyvelésben. Tovább akart tanulni, de szigorú apja nem engedte. Ezekre az évekre később úgy emlékezett vissza, hogy apja rendszeresen megverte, volt, hogy büntetésből megvonta tőle a húst és a tojást, ő pedig anyjával és néhány munkásukkal összefogva megpróbálta megdönteni az „elnyomó hatalmat”.² 16 évesen a szülőfalujához közeli kisvárosban „nyugati” tudományokat is oktató iskolában folytathatta tanulmányait, ahol a természettudományokkal és a Kínán kívüli világ történetével is megismerkedhetett.

1911-ben, alig néhány hónappal a császárság megdöntése előtt a tartományi fővárosba, Csangszába költözött, ahol 1913–1918 között a tanítóképző főiskolán tanult. Itt olvasta először az akkoriban frissen kínaira fordított európai klasszikusokat, többek között Adam Smith, Charles Darwin és Herbert Spencer írásait. Maót kortársaihoz hasonlóan ebben az időben elsősorban az foglalkoztatta, hogy Kína a nagyhatalmak árnyékában hogyan őrizheti meg államiságát, és hogyan szerezheti vissza nemzeti szuverenitását. A reformerekhez hasonlóan úgy gondolta, hogy ehhez a hagyományos kínai kultúra értékeinek megőrzése mellett a „nyugati” tudás és az új eszmék megismerésére és elterjesztésére is szükség van. Ugyanakkor már a kezdetektől azt hangsúlyozta, hogy mindez nem jelentheti a „nyugati” eszmék kritikátlan átvételét. Azt vallotta, hogy csak a kínai viszonyoknak megfelelő elemeket kell átvenni. Az is hamar világossá vált előtte, hogy mindehhez a fennálló állami keretek nem megfelelők. Csangszában írta meg első ismert értekezését, amely Sang Jangról, az egyik legbefolyásosabb ókori legista filozófusról szólt. A legizmus az erényes uralkodót ideálként állító konfuciánus tanítással szemben a törvények erejére és az uralkodóra mint a törvények legfőbb forrására és könyörtelen betartatójára helyezte a hangsúlyt. Sang

Jang államszervezeti reformjai döntő szerepet játszottak abban, hogy a Csin fejedelemség i. e. 221-ben képes volt egyesíteni a birodalmat, és erős, egységes központi hatalmat hozott létre. A kegyetlenségéről ismert Csin Első Császár Mao példaképe maradt egészen élete végéig.

A csangszai tanítóképző főiskola elvégzése után a Pekingi Egyetemen helyezkedett el könyvtárosként. Itt ismerkedett meg a fővárosi progresszív értelmiség legfontosabb folyóirata, az *Új Ifjúság* két szerkesztőjével, Csen Tu-hsziuval és Li Ta-csaóval. Csen és Li fordítói tevékenységet is folytattak, többek között ők fordították kínaira a *Kommunista kiáltványt*. Az egyetem professzoraként mindketten a pekingi ifjúság 1919. május 4-i tüntetésével elinduló reformmozgalom (majd a Kínai Kommunista Párt) vezető ideológusai voltak. (A nacionalista és antiimperialista érzelmektől fűtött diákok tüntetésére azután került sor, hogy a világháborút követő béketárgyaláson a nagyhatalmak a korábban német megszállás alatt álló kínai területeket Japánnak juttatták.) Mao Pekingben ismerkedett meg Marx és Engels írásaival, valamint Lenin forradalmi radikalizmusával és a proletárdiktatúra Lenin tanításaira építő szovjet-orosz modelljével. 1919-ben visszatért Hunanba, ahol az *Új Ifjúság* mintájára saját folyóirat szerkesztésébe kezdett. Az 1920-as évek elejére világossá vált számára, hogy Kína csak gyökeres átalakulás, forradalom révén újulhat meg. Ezért csatlakozott a Komintern támogatásával 1921-ben létrejött Kínai Kommunista Párthoz (KKP), amelynek alakuló kongresszusán Hunan tartomány képviselőjeként vett részt.

A hatalomhoz vezető út, 1921–1949

■ 1911 és 1949 között Kínában folyamatosak voltak a fegyveres harcok. Hol az egyes tartományokat ellenőrzésük alatt tartó hadurak küzdöttek egymással, hol a japán agresszorok ellen folyt a harc, a japán kapitulációt követő évekre pedig a Kuomintang és a KKP közötti polgárháború nyomta rá a bélyegét. Ezekben az évtizedekben Mao a szó szoros értelmében a túlélésért küzdött. Nemcsak Csang Kaj-sek és a japán megszállók ellen harcolt, hanem a kommunista párton belüli ellenzékével is. A folyamatos fenyegetettség és bizonytalanság hatására Mao egyre radikalizálódott, és viszonylag korán a forradalmi erőszak hívévé vált. Már 1927-ben megfogalmazta azt a híres tételét, amelyet azután élete végéig politikája alapelveként tartott, hogy „a hatalom a puska csövéből nő ki”.³

A másik, egész politikusi tevékenységét meghatározó tétele az volt, hogy az ember forradalmi lelkületét nem az befolyásolja elsősorban, hogy melyik társadalmi osztályhoz tartozik, hanem az, hogy mennyire sújtja a kizsákmányolás. A marxista szövegek közül a *Kommunista kiáltvány* állt a legközelebb hozzá. Amikor arról kérdezték, hogy mi volt a legfontosabb lecke, amit a műből megtanult, a válasza csak annyi volt: „osztályharc, osztályharc, osztályharc”.⁴ Mivel látta, hogy Kínában fejlett ipar hiányában nincs számottevő munkásosztály, a lakosság döntő többségét kitevő parasztok viszont elnyomatásban, sanyarú körülmények között élnek, arra a következtetésre jutott, hogy a kínai forradalom bázisául nem a város, hanem a vidék szolgálhat, és vezető ereje nem a marxista-leninista ortodoxia szerinti munkásosztály, hanem a nincstelen parasztság lehet. Abban bízott, hogy megfelelő felvilágosító munkával, ideológiai neveléssel és forradalmi propagandával a paraszti tömegek gondolkodásmódja átalakítható, és a parasztság a forradalom ügyének szolgálatába állítható. 1927-től több helyi parasztfelkelést szerve-

zett, amelyek elbuktak ugyan, de fontos tanulsággal szolgáltak számára további mozgalmi munkájában.

Az 1920-as évek végén a kommunisták a városi központoktól távoli dél-kínai hegyekbe vonultak vissza, ahol tanácsközveteket hoztak létre. A központi kormány erői többször megpróbálták elfoglalni a bázist, de a Mao által szorgalmazott gerillaharcot alkalmazó kommunisták a támadásokat rendre visszaverték. 1934-ben a kormánycsapatok totális támadást indítottak, ami ellen kommunisták már nem tudtak hatékonyan védekezni. Úgy döntöttek, hogy nem vállalják a reménytelennek látszó küzdelmet, hanem inkább elhagyják a bázisukat, és jól védhető északnyugat-kínai területre helyezik át a központjukat. A hosszú menekülésnek nevezett visszavonulás során 1935 elején konferenciát rendeztek, ahol Mao Ce-tung harcos irányvonala elsöprő támogatást kapott. Formálisan ugyan Mao ekkor még nem volt a KKP első számú vezetője, de Jenanban, ahol a kommunisták a nagy menetelés végén letelepedtek, már egyértelműen neki volt a legnagyobb tekintélye.

A Japán-ellenes háború idején a KKP vezetésében kétféle nézet volt jelen. A Moszkva utasításait szorosan követő csoport a Kuomintanggal való szoros együttműködés mellett állt ki, Mao és harcostársai pedig az önálló politizálás mellett kardoskodtak. 1936 végén a két frakció összefogott, és Sztálin támogatásával közösen kényszerítette Csang Kaj-seket a japán agresszió elleni egységfront létrehozására. A Japán-ellenes együttműködés a kommunisták számára egyben azt is jelentette, hogy az általuk felszabadított területek a saját ellenőrzésük alatt maradhattak. Mao ennek ellenére jobboldali elhajlással vádolta meg a kiegyezéspárti moszkovita vezetőket, és az 1940-es évek közepére sikerült kiszorítania őket a párt vezetéséből. 1937-től ő volt a KKP Központi Katonai Bizottságának elnöke, 1943-ban pedig a Politikai Bizottság elnökké választotta, amit az 1945 júniusában megtartott VII. kongresszus – amely Mao Ce-tung eszméit már a párt hivatalos ideológiájaként kanonizálta – megerősített. Mao a pártelnöki tisztséget élete végéig betöltötte. Bár a Kínai Népköztársaság első évtizedében először öt évig volt a központi kormány elnöke, majd újabb öt éven át az államfő, de a „Mao elnök” megnevezés mindig a pártban betöltött funkciójára utalt.

A VII. pártkongresszus már Mao előterjesztése alapján támogatta a koalíciós kormányról szóló határozatot. A japán kapitulációt követően néhány hónapon belül nyilvánvalóvá vált, hogy az USA által támogatott és Moszkva által is Kína legitim vezető politikai erejeként elismert Kuomintang és a kommunisták között a polgárháború nem elkerülhető. A polgárháború a KKP teljes sikerét hozta. 1949. október 1-jén Mao Ce-tung vezetésével megalakult a Kínai Népköztársaság központi kormánya, a Kínai Köztársaság Csang Kaj-sek vezette kormánya és hadserege pedig Tajvanra menekült.

A populista politikus

■ Mao Ce-tung vezetőként mindig a nép nevében politizált. Politikai témájú írásainak alapvető jellegzetessége a „tömegvonal” hangsúlyozása. A néptömegeket csupa jó tulajdonsággal ruházta fel, és az országépítés terén elért sikereket nekik tulajdonította. 1945-ben *A koalíciós kormányról* című művében azt írja, hogy „[a] nép, csakis a nép az az erő, amely a világtörténelmet formálja”.⁵ Mao szerint a néptömegek az igazi hősök, akiknek egyrészt „alkotóereje határtalan”, másrészt „a szocialista aktivitás hatalmas tartaléka” rejlik bennük.⁶

Vezetőtársait és általában a politikai vezetőket a tömegekhez való viszonyuk alapján ítélte meg. És mivel a tömegeknek szerinte mindig igazuk volt, a gazdaságot és a társadalmat érintő problémákért a rossz vezetőket hibáztathatta. Sőt politikai ellenfeleivel is a tömegekre hivatkozva igyekezett leszámolni. Véleménye szerint a jó vezető nem tehet mást, mint hogy a parasztok élére áll, és vezeti őket. „Mögöttük kullogjunk-e, hogy kezünkkel hadonászva bíráljuk őket?”, sőt akár „útjukba álljunk, hogy harcoljunk ellenük?”, tette fel a költői kérdést 1927-ben.⁷ Természetesen egyiket sem tartotta elfogadható magatartásnak. Úgy vélte, a vezető politikus akkor jár el helyesen, ha „összeforr a tömegekkel” mindig a tömegek igényeinek megfelelően politizál. Azok az emberek, akik „még egy forradalmi időszakban is mindenben a megszokott rutinhoz igazodnak”, és elszakadnak a tömegektől, a nép lelkesedését lebecsülik, számára nem voltak elfogadható vezetők.⁸

Egy-egy új politika meghirdetésekor is rendre a tömegekre hivatkozott. Ám a tömegek történelmi szerepének kiemelése, a tömegekre való hivatkozás korántsem azt jelentette, hogy a politikai döntéshozatalban valóban a nép akarata érvényesült. A tömegvonal hangsúlyozásának célja elsősorban az emberek hatalomhoz való viszonyának, a hatalomról való gondolkodásának átalakítása volt. Mao nagy jelentőséget tulajdonított a tömegek meggyőzésének, a propaganda-munkának. Azt a látszatot akarta kelteni, hogy a népet bevonja a politikai döntéshozatal folyamatába. A fő célja azonban az volt, hogy az emberek úgy érezzék, a párt és annak vezetője az ő nevükben, értük politizál. Minderről 1944-ben így fogalmazott: „Gyakori eset, hogy bizonyos átalakítások szükséglete objektíve már megvan a tömegekben, de e szükséglet szubjektív tudata még nem érett meg, még nincs meg bennük az elzántság, a vágy ezeknek az átalakításoknak a végrehajtására. Ilyenkor türelmesen várakoznunk kell; az átalakításokat csak akkor kell végrehajtanunk, ha munkánk eredményeképpen a tömegek többségét áthatja az átalakítások szükségességének tudata, az elhatározás és az óhaj, hogy megvalósítsák ezeket az elhatározásokat. Ellenkező esetben az a veszély fenyeget, hogy elszakadunk a tömegektől.”⁹

A hatalom konszolidálása és a szovjet–kínai viszony, 1949–1959

■ 1949. október 1-jén Mao a pekingi császári palota Tienanmen (Mennyei Béke Kapuja) nevű kapujának erkélyén állva bejelentette a Kínai Népköztársaság központi kormányának megalakulását. Néhány nappal korábban a Kínai Népi Politikai Tanácsadó Testület első teljes ülésén pedig kimondta azt, amire évtizedek óta vágyott, hogy „a kínai nép talpra állt”.¹⁰

A világ legnépesebb országában a KKP tíz év Japán-ellenes küzdelem és közel négy év polgárháború után szinte teljesen saját erőből, jórészt külső segítség nélkül szerezte meg a hatalmat. Az új állam vezetőjeként Mao előtt kettős feladat állt. Egyrészt az országon belül kellett konszolidálnia a párt hatalmát, ami egyben saját hatalmának megerősítését is jelentette, másrészt a nemzetközi politikában vissza akarta szerezni a Kínát megillető központi helyet. Világos volt számára, hogy a hidegháborús szembenállás idején az új Kína csak szovjet segítséggel indulhat el a modernizáció útján, csak Moszkva támogatásával érheti utol és előzheti meg a fejlett „nyugati” világot, és csak a Szovjetunió szövetségeseként nyerheti vissza egykori tekintélyét és befolyását a világban. Ezért még a KNK megalakulása előtt, 1949 nyarán kijelentette, hogy Kína a szocializmus ol-

dalára áll, decemberben pedig Moszkvába utazott, hogy részt vegyen a Sztálin 70. születésnapja alkalmából rendezett ünnepségeken. Életében ekkor járt először külföldön. Az út Kína jövője szempontjából legfontosabb eredménye a KNK és a Szovjetunió között 1950. február 14-én megkötött barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződés tető alá hozása volt. A szovjet–kínai szövetség egyben azt is jelentette, hogy Kína a Szovjetunió vezette szocialista tábor részévé vált.

1949-ben megindult a gazdaság szocialista átalakítása. Az első évben földosztást hajtottak végre, amelynek során a termőföldek 40 százalékát osztották szét a lakosság 60 százalékát kitevő szegényparasztok között. 1953-ban szovjet mintára elindult az első öt éves terv. 1954-ben elfogadták a szintén szovjet mintára készült alkotmányt. 1955-ben megindult a mezőgazdaság kollektivizálása. Közben az 1930-as évek sztálini tisztogatásait idéző kampányokat indítottak a forradalom ellenségeivel szemben.

A Szovjetunió döntő részt vállalt a kínai nehézipar megteremtésében. Több száz létesítmény épült szovjet tervek alapján, szovjet szakértők részvételével. A szovjet szövetség azonban újabb kihívás elé állította az önerőre támaszkodás politikájának sikerére büszke Maót. A szovjet politikai és gazdasági segítséget ugyanis csak azzal a feltétellel akarta elfogadni, ha közben nem kerül függő helyzetbe Moszkvától. A gazdaság fejlesztésében a szovjet modellt követte, szovjet politikai tanácsadók és szakértők segítségével igyekezett modernizálni az országot, de a külföldtől való tanulást továbbra is csak úgy látta elképzelhetőnek, ha az a kínai sajátosságoknak megfelelő módon zajlik. Az idegen dolgokhoz való viszonyt még 1940-ben az étkezésből vett hasonlaltal illusztrálta: „mindent, ami külföldről jön, olyasvalaminek kell tekintenünk, mint a táplálékot, ami előbb a szájba, majd a gyomorba és a belekbe kerül, ami átítatódik nyállal, gyomor- és bélnedvvel, azután megoszlik salakra, ami kiürül, és tápnedvre, ami felszívódik; csakis ekkor válik a táplálék hasznossá szervezetünknek.”¹¹ Mao valójában olyan hosszú távú befektetésként tekintett a külföldi technológia és szaktudás megszerzésére, amely hozzásegítette országát az önerőre támaszkodó fejlődéshez.

Abban, hogy a nemzeti szuverenitást oly fontosnak tartó Mao a Szovjetunió szövetségét választotta, ideológiai, stratégiai, gazdasági és személyes megfontolások is szerepet játszottak. Számára a szovjet–kínai szövetség minden vonatkozása – a pártkapcsolatoktól a katonai segítségnyújtáson át a gazdasági és tudománystechnológiai együttműködésig – egyetlen célt szolgált. Azt, hogy az újonnan létrejött Kínai Népköztársaság visszanyerhesse régi fényét, és ismét világhatalommá válhasson. Ehhez a Szovjetunió szövetsége biztonsági garanciát nyújthatott Kínának abban a három térségben, ahol az „amerikai imperialisták” jelenléte Kína felé is közvetlen fenyegetést jelentett: a Koreai-félszigeten, Tajvanon és Vietnámban. A katonai szövetség Moszkva igényei szerinti szorosabbra fűzése viszont Kínának a szovjet–kínai szövetségben betöltött alárendelt szerepét erősítette volna, ami pedig már nem szolgálta Mao nagy hatalmi törekvéseit. Kína ezért nem csatlakozott a Varsói Szerződéshez sem annak 1955-ös létrejöttékor, sem később.

Mao hatalmi ambíciói azonban hamarosan a szovjet–kínai kapcsolatok megromlásához vezettek. A problémák gyökere a két szövetséges partner egyenlőtlen viszonya és a nemzetközi rendszerben elfoglalt helyének különbsége volt. Kína messze elmaradt a Szovjetunió mögött a haditechnikában éppen úgy, mint gazdasági teljesítményét illetően. A viták jellegét, módszereit és kimenetelét az határozta meg, hogy Mao nem fogadta el Kína „kistestvér” státusát. Az egyenlőt-

lenség és a kisebbrendűségi érzés kibékíthetetlen ellentétben állt a központiságon és a kulturális felsőbbrendűségeen alapuló hagyományos kínai világnézettel. A keserű valóság szemben állt Mao vezetői törekvéseivel, de ez nem akadályozta meg abban, hogy helyet követeljen országának a Szovjetunió mellett, sőt inkább előtte, de semmiképpen sem mögötte.

A kommunizmus elérésének kísérlete: a „nagy ugrás”, 1958–1960

■ 1957 novemberében, a kommunista és munkáspártok moszkvai értekezletén Mao Ce-tung – aki életében másodszor és egyben utoljára járt külföldön – amellett kardoskodott, hogy a Szovjetuniót nevezzék meg a szocialista tábor vezetőjeként. A szocialista tábor és az imperialisták közötti összecsapás elkerülhetetlenségét hirdető Mao nem utolsósorban az októberben felbocsátott szovjet szputnyik sikerén felbuzdulva hirdette, hogy az amerikai imperializmus „papírtigris”. Ekkor azonban még úgy érezte, hogy nem lenne célravezető, ha befolyásának erősítése érdekében a szovjetekkel egyenrangú vezető szerepre jelentene be igényt.

Azt azonban már Moszkvában is elmondta, hogy tizenöt éven belül a Szovjetunió ipari termelése utolérhetné az Egyesült Államokét, Kína ipari termelése pedig túlszárnyalhatná Nagy-Britanniáét. Ez a megjegyzés a Mao és Hruscsov közötti versengés megnyilvánulása volt. A szovjet vezető ugyanis 1957 májusában bejelentette, hogy a Szovjetunió mezőgazdasági termelése rövid időn belül meghaladja az Egyesült Államokét. Mao erre júliusban azzal válaszolt, hogy Kína ötven éven belül gazdaságilag felülmúlja Amerikát. Novemberben, a nagy októberi szocialista forradalom 40. évfordulóján Hruscsov arról beszélt, hogy a szovjet gazdaság teljesítménye 15 éven belül megelőzi az amerikaiat. Mao erre válaszul mondta, hogy Kína ugyanennyi idő alatt túlszárnyalja Nagy-Britannia acéltermelését és nehéziparát.

Valójában Mao a Szovjetuniót akarta megelőzni, hogy Kína a világon elsőként érhesse el a kommunizmust.¹² Ehhez a sztálini mintát követve az ugrásszerű fejlődés politikáját követte. A nagy ugrást a párt központi napilapja, a *Zsenmin Zsipao* 1957. november 13-i számának szerkesztőségi vezércikke hirdette meg. A cikk szerint „megvannak a feltételeink és szükségünk is van a termelés területén a nagy előreugrásra”.¹³ 1958 augusztusában a KKP Központi Bizottsága határozatban rögzítette, hogy a kommunizmus megvalósítása Kínában már nem a távoli jövő ügye.¹⁴ Mao úgy gondolta, hogy a mezőgazdaság 1955-ben megindult kollektivizálását nagyobb egységek, népi kommunák létrehozása kell hogy kövesse. A népi kommunák már nemcsak gazdasági, termelési közösségek voltak, hanem komplex társadalmi-gazdasági szervezeti formák, a helyi közigazgatás alapegységei, amelyek Mao szerint megteremtették a kommunizmushoz való eljutás szervezeti feltételeit. Úgy vélte, ha sikeresen végrehajtják a nagy ugrást, a Szovjetunió és szövetségesei el fogják ismerni a KKP-nak a szocialista táborban betöltött vezető szerepét.¹⁵

A nagy ugrás jegyében 1958 második felében Kínában elindult a népi kohók mozgalma. Ennek eredetileg az lett volna a célja, hogy a kitermelt vasércet helyben olvasszák ki, és a nyersvasból helyben állítsanak elő vas- és acéleszközöket. Mao azonban nem volt képzett gazdasági szakember. Nem elég, hogy a népi kohókban készült acél használhatatlan minőségű volt, az acél kisipari módon tör-

ténő előállítás a falusi munkaerő jelentős részét, helyenként 30-40 százalékát lekötötte. Ez pedig súlyos élelmezési problémákhoz vezetett. 1959 tavaszára Mao elhibázott gazdaságpolitikája következtében országszerte éhínség pusztított. A földművelésre kitűnő adottságokkal rendelkező Hunan tartományban, Mao szülőföldjén is éheztek a parasztok. Frank Dikötter holland történész becslése szerint a nagy ugrásnak 45 millió áldozata lehetett.¹⁶

Az iparban és a mezőgazdaságban felszínre került súlyos torzulások egyrészt a sztálini szovjet modell befolyásának hatására álltak elő, másrészt a Mao forradalmi romantikájára visszavezethető hibás döntések eredményeként értékelhetők. A gazdasági nehézségek a kínai vezetésben is nézeteltérésekhez vezettek. A Mao és vezetőitársai – többek között Liu Sao-csi, Csou En-laj, Teng Hsziao-ping és Peng Tö-huaj – közötti konfliktusok hátterében főként a gazdasági problémákra javasolt különböző megoldási módok álltak. Ám Mao nem volt hajlandó meghátrálni, és az év folyamán gazdaságpolitikájának kritikusaival kíméletlenül leszámolt. A leghíresebb eset 1959 őszén történt, amikor az őt kritizáló Peng Tö-huaj honvédelmi minisztert pártellenes csoport vezetésével vádolta meg, és minden tisztségétől megfosztotta.

A hatalom visszaszerzésének éve, 1960–1966

■ A radikális Mao és a legfelső vezetés mérsékeltbb tagjai közötti folyamatos volt a hatalmi harc. Mao a külpolitikát is rendszeresen felhasználta a hatalom megszerzése és megtartása érdekében. Sőt attól sem riadt vissza, hogy belpolitikai céljai elérése érdekében külső válságokat generáljon. Ezt a módszert alkalmazta például a nagy ugrás meghirdetését közvetlenül megelőzően, amikor fegyveres harcot indított néhány tajvani fennhatóság alatt álló part menti sziget elfoglalásáért. A nagy ugrás katasztrófáját követően, amikor 1962 második feléig kénytelen volt háttérbe vonulni, szintén külső válságok provokálása révén igyekezett újra vezető helyzetbe kerülni. Abban az évben került sor a második kínai–indiai határháborúra (az elsőt 1959-ben, a dalai láma Indiába menekülését követően indította), amit erős propagandával megtámogatott szocialista nevelési mozgalom követett. Ugyanebben az évben tömegtüntetéseket tartottak a forradalmi Kuba támogatására és a revizionistának bélyegzett Szovjetunió elítélésére. Ezek az akciók mind Mao azon kísérleteihez tartoztak, hogy a kínai tömegek forradalmi öntudatának erősítésével saját helyzetét konszolidálja.

Mao saját hatalmi érdekeinek érvényre juttatása érdekében hajlandó volt kockára tenni a KNK megalakulását követő években Kína fejlődésének irányát és módszereit alapvetően meghatározó szovjet–kínai szövetséget is. 1956 után kétfrontos (belső és nemzetközi) harcot folytatott, amelynek célja az volt, hogy ideológiai köntösbe bújtatott taktikai lépéseivel biztosítsa a maga számára a vezető szerepet Kínában és a nemzetközi kommunista mozgalomban. A Peking és Moszkva közötti hatalmi vetélkedés az 1960-as években a Szovjetunióval való szakításhoz vezetett. 1962-re Mao már úgy érezte, hogy a partnerség ellenőrzött összeomlása nagyobb haszonnal kecsegtet számára, mint a Moszkvával fenntartott kapcsolat megújítása.

A szovjet legfelső vezetés különleges helyet foglalt el Mao retorikájában. Hruscsovot a nemzetközi kommunista mozgalom vezetésére méltatlannak tartotta, de a szovjet vezető kritikája egyben Mao kínai kritikusi ellen is irányult. A Szovjetunióval kapcsolatban a kínai sajtóban jelentkező hangnemváltások –

egyszer az ellentétek hangsúlyozása, másszor a közös pontok kiemelése – a belső hatalmi egyensúly függvényében alakultak. Maónak a szovjet–kínai kapcsolatok megmontásában betöltött kulcsszerepét az a tény is bizonyítja, hogy 1961–62-ben, amikor a nagy ugrás katasztrófáját követően az elnök átmenetileg meghátrálásra kényszerült, vezetőtársai felismerték, hogy a belső normalizálás érdekében szükség van a külpolitika radikalizmusának csökkentésére, és sokkal békülékenyebb hangot ütöttek meg Moszkvával is. Mao 1962. nyári visszatérése azonban egyben az ideológiai radikalizmus visszatérését is jelentette. Az új jelszó, a „*fan hsziu fang hsziu*” („Lépünk fel a [külföldi] revizionizmus ellen, és akadályozzuk meg a [hazai] revizionizmus [terjedését]!”) kiadása volt az első alkalom, hogy a kül- és belpolitikát nyíltan és közvetlenül összekapcsolta.¹⁷ Mao tehát politikai és ideológiai eszközként használta a Hruscsovvál szembeni elégedetlenségét arra, hogy támadja a reformer vezetőket, elsősorban Liu Sao-csit és Teng Hsziao-pinget. A kínai vezetés reformszárnyának 1962-es veresége döntő fordulatnak bizonyult, ahonnan azután egyenes út vezetett a kulturális forradalomig.

A kultúra forradalma, 1966–1976

■ Mao életének utolsó évtizede a „nagy proletár kulturális forradalom” jegyében telt el. A politikai hatalom megszerzése és a gazdaság szocialista átalakítása után a rendszerépítés harmadik fázisa következett: a tömegek gondolkodásmódjának radikális átalakítása. A hatalmi szempontok a kulturális forradalom meghirdetésében is kiemelt szerepet játszottak. Miközben ugyanis a KNK első évtizedében Mao hatalma megkérdőjelezhetetlen volt, a nagy ugrás katasztrófája jelentősen gyengítette tekintélyét. Az 1960-as évek elején úgy tűnt, hogy a Nagy Kormányos karizmatikus személyiségén alapuló vezetést felváltja egy pragmatikus vezetői gárda. A józan gazdaságpolitika legbefolyásosabb képviselője Liu Sao-csi és Teng Hsziao-ping volt. Mao azonban ellentámadásba lendült. Párton kívüli erők – középiskolás diákokból és egyetemi hallgatókból szerveződött vörösgárdák, majd munkásokból és parasztokból álló kulturális forradalmi csoportok – segítségével igyekezett megtörni és felszámolni pártbeli ellenlábasainak befolyását.

Ennek érdekében ismét forradalmi lendületbe akarta hozni a társadalmat, különösen az 1949 után eszmélő fiatalokat, akik a békés építkezés éveiben, forradalmi tapasztalat nélkül nőttek föl. 1966-ban a középiskolákat és az egyetemeket bezárták, a diákokat vörösgárdákba szervezték, és a forradalom terjesztésével bízták meg. Mao az állami és pártapparátust úgy akarta ismét a saját ellenőrzése alá vonni, hogy a tömegvonalhoz visszanyúlva a revizionistának bélyegzett vezetőket a tömegek kritikájának vetette alá. És nem utolsósorban gondoskodni kívánt utódjáról. A kapitalista úton járóknak bélyegzett Liu Sao-csi államelnök helyett a hadsereg vezetésével megbízott Lin Piaót hozta helyzetbe. A mozgalom a belső rend teljes felborulását és az államapparátus megbénulását eredményezte.

A hétköznapi ember számára a kulturális forradalom eleinte egy volt az addigra már megszokott kampányok közül. 1965 novemberében Vu Han pekingi alpolgármester történelmi drámáját Jao Ven-jüan fiatal sanghaji irodalmár éles hangú cikkben kritizálta, a párt és személyesen Mao elnök elleni támadásként értékelte. A kirohanást további kritikus írások követték. Még ebben sem volt semmi szokatlan. A mozgalom kivételes jellegét akkor nyerte el, amikor Mao a „négy régi” (régizsákok, kultúra, szokások és magatartás) elleni harcra szólított fel.

A KKP Központi Bizottsága 1966 augusztusában szentesítette a kulturális forradalmat. Az ülés idején készült el Mao első tacepaója („nagybetűs” faliújságja), a *Bombázzátok a parancsnokságokat!* arra buzdította a fiatalokat, hogy merjenek forradalmat csinálni, ne féljenek a felfordulástól, és ne ismerjenek könyörületet. Még 1927-ben fogalmazta meg, hogy „[a] forradalom nem díszebéd, nem irodalmi alkotás, nem rajzolás vagy hírnzés; nem mehet végbe olyan simán, olyan békésen és finoman, olyan illedelmesen és udvariasan. A forradalom erőszakos tett, egy olyan osztály kíméletlen tette, amely megdönti egy másik osztály hatalmát.”¹⁸ Mao az ifjúságtól az idősebb generációk tekintélyének lerombolását várta. Megengedte, sőt támogatta a tanárok, szülők és pártkáderek meghurcolását. Kegyetlen, de Kínában nem példátlan események következtek.

Vörösgárdista csoportok sora jött létre, amelyek a felléptek a burzsoának bélyegzett régi kultúra és szokások ellen. Házról házra járva összegyűjtötték a régi könyveket, festményeket, porcelánokat, aki pedig rejtegetni próbálta műkincseit, kegyetlenül megbüntették. Templomokat romboltak le, szobrokat zúztak darabokra, könyveket égettek. A középiskolákban és az egyetemeken harci gyűléseket rendeztek, ahol pellengérré állították, sőt fizikailag bántalmazták a kádereket és a tanárokat. Rendszeresen voltak a népítéletnek nevezett több tízezres tömeggyűlések, ahol nem ritkán halálra ítélték és azonnal ki is végezték a „forradalom ellenségeit”. A meghurcolt értelmiségiek közül sokan, köztük a kínai irodalom és művészet nagyjai öngyilkosságba menekültek.

A kulturális forradalom éveiben Mao személyi kultusza vallási fanatizmussá fokozódott. Portréit és a műveiből származó idézetekből Lin Piao által 1964-ben összeállított *Vörös könyvecskét*, a „Mao-bibliát” vallásos tisztelet övezte. Az elnök képei és szobrai nemcsak nyilvános helyeken voltak megtalálhatók, hanem a családi házi oltárokon is. A nyomdák éveken keresztül csak Mao Ce-tung műveit és az őt dicsőítő kiadványokat nyomtatták. A sajtóban mindennap megjelent egy-egy útmutató idézet az elnöktől. A Mao-zubbonyos kínaiak viseletének elmaradhatatlan része volt a Mao-jelvény.

A „nagy kormányos” 1966 őszén többször megjelent a Tienanmen erkélyén, ahol a vörösgárdisták karszalagját viselve integetett az őt éltető tömegnek. Beszédet egyszer sem mondott, némán nézte végig a felvonulásokat, a rajongó szeretet megnyilvánulásait. Ezekre az alkalmakra a fanatizált vörösgárdisták milliói az ország minden részéből ingyenes különvonatokon érkeztek a fővárosba.

1967–68-ban a zűrzavar tovább nőtt. A vörösgárdisták elfoglalták a kormányhivatalokat, ami káoszt eredményezett, de új rendet nem teremtett. Általánossá vált az anarchia. Amikor 1967-ben a külügyminisztérium is a vörösgárdisták ellenőrzése alá került, a külpolitikai apparátus gyakorlatilag felszámolódott. Egyetlen kivétellel (Egyiptom) az összes nagykövetet hazahívták, a célországban maradó diplomatáknak pedig előírták, hogy „Mao elnök vörös diplomata harcosaiként” küzdjenek. A hatóságok a fővárosban dolgozó külföldi diplomaták és külképviseletek biztonságát sem tudták garantálni. 1966 novemberében a pekingi magyar nagykövetség előtti utcát több napon át tüntető vörösgárdisták lepték el. A magyarok azonban még jól jártak. A gárdisták ugyanis a szovjet nagykövetséget hetekre ostrom alá vették, a brit követséget pedig 1967 augusztusában felgyújtották.

Az esztelen pusztításnak a pártvezetés józanabb része igyekezett gátat szabni, de a rombolást a lehető legerősebb politikai erő támogatta: Mao Ce-tung és a propagandát irányító Kulturális Forradalmi Csoport, élén Mao felesége, Csiang

Csing. Az egykori sanghaji színésznő az 1940-es évektől igényt tartott a kultúrpolitika irányítására. Vágya két évtizeddel később teljesült. Irányításával nyolc forradalmi mintaopera készült. A Japán-ellenes háború és a forradalmi polgárháború idején játszódó művek főszereplői a hős kínai nép fiai és lányai, katonák, munkások és parasztok, nem pedig istenek, császárok, tábornokok és ágyasok, mint a klasszikus művekben. Egy évtizeden át e mintadarabok uralták a kínai kulturális életet és a hétköznapokat. Hőseik mindenhol visszaköszöntek: képregényekből, plakátokról és naptárak lapjairól, cigarettásdobozokról, mosdótálakról, étkezésletről és táskákról. A mintaoperákat iskolákban, gyárakban, sőt paraszti közösségekben is színpadra állították. Slágereiket naphosszat sugározták a rádiók és az utcai hangosbeszélők. Szövegekönyvüket a párt elméleti folyóirata, a *Vörös Zászló* is közölte. Az 1970-es évek elején a darabokat filmre vitték. A kópiák az ország legeldugottabb szegleteibe is eljutottak. Egy akkoriban elterjedt mondás szerint „nyolcszázmillió ember néz[ett] nyolc darabot”.¹⁹

Az egyre radikalizálódó, magukat a kulturális forradalom egyedüli igaz képviselőjének tartó vörösgárdista csoportok egymással is vetélkedtek, közöttük is megjelentek a belső ellentétek. Az egyetemeken a konfliktusok olykor fegyveres összecsapásokba torkolltak. Mao belátta, hogy nem képes közvetlenül irányítani a forradalom ifjú katonáit, ezért megfélemlítésük és politikai nevelésük érdekében „Mao Ce-tung eszméit propagáló munkás-paraszt csapatok” létrehozását kezdeményezte. Az ámokfutásnak és az anarchikus állapotnak szimbolikus gesztussal vetett véget. 1968. augusztus 5-én (a vörösgárdisták tevékenységét jóváhagyó „Bombázzátok a parancsnokságokat!” tacepao kiadásának második évfordulóján) egy kosár aransárga mangót ajándékozott a Csinghua Egyetemre küldött munkás-paraszt csapatnak. A soha el nem fogyasztott, ereklyeként tisztelt mangókkal (amelyek viaszmásolatait később az egész országban körbehor-dozták) Mao valójában a vörösgárdistáknak üzent, hogy már nem őket támogatja, hanem rendet akar, és a rendteremtésben a munkásokra, a parasztoakra és a hadseregére számít.²⁰ A rendcsinálás során újjászervezték az állami és pártapparátust. Új közigazgatási egységeket, forradalmi bizottságokat hoztak létre, amelyek élén katonák álltak. A vörösgárdisták által meghurcolt kádereket rehabilitálták, a gárdistákat pedig falura küldték fizikai munkára. A vörösgárdák 1978-as hivatalos felszámolásáig 16,5 millió városi fiatal, a teljes városi lakosság tizede vett részt efféle átnevelésen.

1968-ban az európai események hatására Mao nagyhatalmakkal kapcsolatos külpolitikájában is fordulat következett be. A Varsói Szerződés fegyveres erőinek csehszlovákiai bevonulása ugyanis a végletekig megrontotta a szovjet–kínai viszonyt. A prágai tavasz elfojtásával Moszkva 1953 és 1956 után ismét azt bizonyította, hogy bármikor hajlandó a katonai beavatkozásra más szocialista országokban, amennyiben úgy véli, hogy a tábor egységét veszély fenyegeti. Mao nem minden alap nélkül érezhette úgy, hogy a következő a sorban Kína lehet. A kínai propaganda ettől kezdve az ország biztonságát fenyegető legnagyobb veszélynek a „szociálimperialista” címkével ellátott Szovjetunió felől érkező támadást tartotta. A szovjetellenes hisztéria fokozásának egyik eszközeként 1969. március 2-án halálos áldozatokat is követelő kínai határprovokációra került sor az Usszuri folyó egy lakatlan szigetén, amelyre súlyos szovjet ellencsapást volt a válasz.

1969 tavaszán Mao számára világossá vált, hogy képtelen egyszerre harcolni a két szuperhatalom ellen, ezért minden erejét a legfőbb veszélynek tekintett

szovjet szociálimperializmus ellen fordította. Politikájának deklarált célja a Szovjetunió elleni egységfront kialakítása volt, amelyben szerepet szánt az Egyesült Államoknak éppen úgy, mint a nyugat-európai tőkés országoknak, a Szovjetunió érdekszférájába tartozó országoknak és a harmadik világnak is.

A permanens forradalom politikusaként Mao Kínát a Szovjetunió és az Egyesült Államok által dominált nemzetközi rendszerrel szemben álló, az elnyomott fejlődő országok érdekében fellépő harmadik globális erőközpontként akarta látni és láttatni. Úgy gondolta, hogy országa minden elnyomott nemzet számára példakép lehet társadalmi rendszertől és ideológiától függetlenül. Mao nagyhatalmi törekvései ellenére azonban a kulturális forradalom első éveiben Kína külpolitikailag egyre jobban elszigetelődött.

Az elszigetelődéshez az is hozzájárult, hogy az 1960-as években a forradalmi radikalizmust propagáló kínai külpolitika számos kudarcot vallott. A nemzeti függetlenségükért küzdő vagy azt éppen elnyert afrikai és ázsiai országok többsége nem volt vevő Mao elképzeléseire, inkább gazdasági segítséget várt. Ezért a pekingi vezetés igyekezett jó szándékú, együttműködő szövetségesként feltűnni, amely semmilyen formában nem kényszeríti rá akarátát a másik félre. Kína nem donorként, hanem egyenrangú partnerként jelent meg a fejlődő világban, és a helyi igényeknek megfelelő infrastrukturális fejlesztésekben vett részt, lehetőleg olyanokban, amelyekben sem a szovjet tömb országai, sem az USA és szövetségesei nem láttak fantáziát. A legnagyobb kínai vállalkozás a Zambia fővárosát, Lusakát Tanzánia fővárosával, Dar es-Salaammal összekötő vasútvonal megépítése volt, amelyben több tízezer kínai munkás vett részt.

A konszolidációs folyamat fontos állomása volt a KKP 1969 áprilisában megtartott IX. kongresszusa, amely egyben a kulturális forradalom legintenzívebb és legzűrzavarosabb szakaszának végét is jelentette. A kongresszus a kulturális forradalmat hivatalosan befejezettnek nyilvánította, Mao Ce-tung eszméit ismét beemelte a pártalkotmányba, Lin Piaót pedig Mao utódjaként nevezte meg.

A KKP IX. kongresszusa a szovjetellenességet a párt hivatalos politikájának részévé tette. Mao külpolitikai célja a kongresszus összehívásával az volt, hogy Kínát kiszabadítsa önként vállalt elzártságából. A következő hónapokban Kína egy sor országba visszaküldte nagykövétét, és diplomáciai kapcsolatot létesített többek között Olaszországgal, Törökországgal, Ausztriával és Kanadával. Az egykori ősellenség Egyesült Államok elnökének 1972-es kínai látogatását a kínai propaganda sikerként értékelte, és úgy állította be, hogy a pekingi vezetés nagylelkűen hozzájárult Nixon azon kéréséhez, hogy ellátogathasson Kínába.

A formális hatalmi struktúrák felbomlása idején a belső hatalmi konfliktusok tovább erősödtek. Az ideológiai köntösbe bújtatott hatalmi harc a vezetés legfelső szintjét sem kímélte. A párton belüli feszültségek 1971-ben nyílt konfliktusba torkolltak. Az USA felé történő nyitást ellenző Lin Piao puccsot készített elő Mao ellen, de terve lelepleződött. Lin menekülni próbált, de repülőgépe máig tisztázatlan körülmények között lezuhant, és a kijelölt utód szörnyethalt.

A nemzetközi elismertséghez vezető úton fontos lépés volt, hogy 1971 októberében az ENSZ közgyűlése úgy döntött, Kína helyét a Kínai Köztársaság Tajvanon működő kormánya helyett a KNK foglalhatja el. A Peking számára sikeres szavazáshoz az is hozzájárult, hogy a KNK a megelőző évtizedben sorra vette fel a diplomáciai kapcsolatot a harmadik világ országaival. Mao „három világ” elmélete nem egyezett a hidegháborús szembenállás logikájával. Míg a fejlett „Nyugaton” és a szovjet érdekszférába tartozó országokban a „harmadik világ”

kifejezést azon országokra használták, amelyek sem a kapitalista világhoz, sem a szocialista táborhoz nem tartoztak, Mao társadalmi rendszertől függetlenül, fejlettség szerint osztotta három csoportba az országokat. Az első világba a két szuperhatalmat, az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót sorolta, a másodikba a fejlett országokat – ide tartozott a kapitalista Nyugat-Európa, Japán, Kanada és Ausztrália, valamint a szovjetizált Kelet-Európa –, a harmadik világba pedig a nemzeti függetlenségükért küzdő vagy a gyarmati sorból éppen felszabadult fejlődő országokat, élükön Kínával. Mao „három világ” elméletét 1974 elején az ENSZ közgyűlésén Teng Hsziao-ping ismertette.

Mao ekkorra már fizikailag meglehetősen rossz állapotban volt. Életének utolsó éveiben a gazdaság irányítását a pragmatikus Csou En-laj és Teng Hsziao-ping, a propagandát és a kultúrpolitikát pedig Csiang Csing és radikális csoportja, a „négyek bandája” tartotta a kezében. Míg a józanabbak igyekeztek helyreállítani a civil irányítást az állami hivatalokban, és tovább folytatni a modernizációt és a külföld felé való nyitást, a radikálisok az ideológiai tisztaság és a forradalmi lendület megőrzését hajszolták. Az „ég alatti nagy zűrzavarnak” Mao Ce-tung 1976. szeptember 9-én bekövetkezett halála és a négyek bandájának októberi le tartóztatása vetett véget.

Összefoglalás

■ Mao Ce-tung vidéki forradalmárként indult, aki életének utolsó huszonhét évét az új Kína első számú vezetőjeként élte le. Máig ható személyi kultusza a kínai kommunista rendszer legitimációjának egyik központi eleme volt és részben maradt is. Összességében elmondható, hogy Mao sikeresebb volt a hatalom megszerzésében, mint a hatalom gyakorlásában, az ország irányításában és a szocialista gazdaság fejlesztésében. Mielőtt azonban sommás ítéletet mondának a világ legnépesebb, ugyanakkor rendkívül elmaradott országának modernizációját évtizedeken át irányító vezető fölött, azt is meg kell jegyeznünk, hogy 1949 előtt a hegyekben és Jenanban jóval egyszerűbb volt a dolga. A KNK meg alakulása után nemcsak az országépítés objektív nehézségeivel kellett megküzdnie, hanem rossz döntéseinek olykor katasztrofális következményeivel is. Ennek ellenére mániákusan ragaszkodott a hatalomhoz, és minden potenciális politikai ellenfelével kíméletlenül leszámolt.

Mao leghatékonyabb fegyvere a szó volt. Különleges tehetséggel volt képes a propagandát saját céljai érdekében felhasználni. Élvezte a jelszavakkal folytatott harcot, ez volt az a fegyver, amelyhez a legjobban értett. Politikai ellenfeleivel szemben volt, hogy csak pszichológiai hadviselést folytatott, de ha kellett, az erőszaktól sem riadt vissza. A szavak erejével igyekezett megvédeni saját pozícióit és elhallgattatni azokat a vezetőtársait, akik az övétől eltérő véleményt fogalmaztak meg. 1959-ben és 1962-ben kizárólag retorikai eszközökkel támadt ellenzőire. Egyetlen címke megváltoztatásával, a jobboldali opportunizmus helyett a kínai revizionizmus kifejezés bevezetésével minden hazai kritikusat képes volt beszorítani a revizionista kategóriába.

A kínai nyelvben a maoizmus szó nem létezik. A „Mao Ce-tung eszméi” kifejezés azt az ideológiát jelenti, amelynek fő eredménye a marxizmus-leninizmus kínai viszonyokra való alkalmazása. Mao talán legfontosabb ideológiai és politikai újítása az volt, a kínai társadalom sajátosságaiból kiindulva szakított azzal az ortodox marxi-lenini-sztálini dogmával, hogy a forradalom fő ereje a ki-

zsákmányolt városi munkásság. Számottevő gyári munkásság hiányában a lakosság közel 80 százalékát kitevő parasztságra építette a mozgalmát. A parasztságról a marxista ortodoxia azt tanította, hogy mivel tevékenysége a földhöz köti, ezért általában nem könnyen mozgósítható, a saját életét közvetlenül nem befolyásoló országos ügyekben pedig még kevésbé. Mao ennek ellenére a vidéki lakosságra támaszkodva teremtette meg hatalmának tömegbázisát. Politikájának fő elemei közé tartozott a folyamatos mozgósítás, a felülről indított tömegmozgalmak és kampányok alkalmazása, valamint az erőszak kultusza. Először a forradalom osztályellenségeivel számolt le, majd a belső ellenségnek kikiáltott elemeket sem kímélte.

A Mao-korszak megítélése nem lehet fekete-fehér. Az 1960-as években a nemzetközi környezet nem kedvezett Mao vezetői ambícióinak. Kína nem volt az ENSZ tagja, ráadásul gazdasági mélypontra jutott. A „nagy ugrás” katasztrófáját és a szovjet–kínai szakítást követően Mao újraértékelte az ország nemzetközi helyzetét. A következő közel két évtized alatt, amelynek több mint fele a kulturális forradalom jegyében zajlott le, Kína kitesztelt országból a nemzetközi közösség elismert tagjává vált. Miközben azonban az ország integrálódott a nemzetközi közösségbe és a világgazdaságba, a maoista politika egy teljes generáció életét nyomorította meg, a kínai társadalom alapját jelentő családi kapcsolatokat tett tönkre, az ősi kínai kultúrában helyrehozhatatlan károkat okozott. Mao Ce-tung életének utolsó évtizedében a kulturális örökség jelentős része megsérült vagy elpusztult, és a tömegek kiábrándultak a forradalmi ideológiákból. Halála és a négyek bandájának bukása után az új vezető, Teng Hsziao-ping meghirdette a reform és nyitás politikáját, hogy felszabadítsa Kínát a forradalmi radikalizmus béklyója alól. A kínai közélet kulcsszava az 1970-es évek végétől a forradalom helyett a fejlődés lett. A kínai politika fő célja azóta is a KKP egyeduralmának megőrzése mellett a gazdaság fejlesztéséhez és a világhatalmi célok eléréséhez szükséges belső stabilitás és békés nemzetközi környezet biztosítása.

■ JEGYZETEK

1. A tanulmányban a kínai nevek és szavak az úgynevezett népszerű magyar átírásban szerepelnek.
2. Rebecca Karl: *Mao Zedong and China in the Twentieth Century World*. Duke University Press, Durham and London, 2010. 6.
3. Stuart Schram: *The Thought of Mao Tse-tung*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989. 46.
4. Lowell Dittmer: „Mao Zedong a Hundred Years On: The Legacy of a Ruler.” 128. *The China Quarterly* No 137. 1994. március. 125–143.
5. *A koalíciós kormányról (1945. április 24.)*. 498. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. IV. Szikra, Bp., 1954. 493–617.
6. *Szerkesztői megjegyzések a Szocialista fellendülés a kínai falvakban című gyűjteményhez (1955. szeptember, december)*. 260., 238. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. V. (kiadó nélkül, évszám nélkül) 234–266.
7. *Jelentés a Hunan tartományi parasztmozgalommal kapcsolatban megtartott vizsgálatról (1927. március)*. 36. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. I. Szikra, Bp., 1952. 33–102.
8. *Szerkesztői megjegyzések a Szocialista fellendülés a kínai falvakban című gyűjteményhez (1955. szeptember, december)*. 238. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. V. (kiadó nélkül, évszám nélkül) 234–266.
9. *Egységfront a kulturális munkában (1944. október 30.)*. 456. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. IV. Szikra, Bp., 1954. 451–457.
10. *A kínai nép talpra állt (1949. szeptember 21.)*. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. V. (kiadó nélkül, évszám nélkül) 9–12.
11. *Az új demokráciáról (1940. január)*. 287. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. III. Szikra, Bp., 1954. 213–294.
12. Shen, Zhihua – Xia, Yafeng: „The Great Leap Forward, the People’s Commune and the Sino-Soviet Split.” *Journal of Contemporary China* 20. évf. 72. sz. 2011. november. 861–880.

13. Zsenmin Zsipao 1957. november 13., 1.
14. Zsenmin Zsipao 1958. szeptember 10., 1.
15. Shen-Xia: *The Great Leap...* 868.
16. A témáról lásd: Frank Dikötter: *Mao's Great Famine*. Bloomsbury, London, 2010.
17. Lorenz M. Lüthi: *The Sino-Soviet Split*. Princeton University Press, Princeton, 2008. 244.
18. *Jelentés a Hunan tartományi parasztnozgalmmal kapcsolatban megtartott vizsgálatról (1927. március)*. 36. In: *Mao Ce-tung válogatott művei*. I. Szikra, Bp., 1952. 33–102.
19. A mintaoperáról lásd: Révész Ágota: „A pekingi opera mint a nemzetépítés eszköze Kínában.” 597–599. *Világtörténet* 10. (42.) évf., 2020. 4. sz. 581–604.
20. Adam Yuet Chau: „*Mao's Travelling Mangoes: Food as Relic in Revolutionary China.*” *Past & Present* Vol. 6, Issue suppl. 5. 2010. 256–275.

